

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ТА ВІРТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Стаття посвячена проблемам трансформації територіального устрою сучасних держав у зв'язку з подальшим розвитком інформаційного суспільства в цих країнах.

Ключевые слова: *інформаційне суспільство, полідержаво.*

Статтю присвячено проблемам трансформації територіального устрою сучасних держав у зв'язку з подальшим розвитком інформаційного суспільства в цих країнах.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, полідержаво.*

The article deals with problems of transformation of the territorial structure of modern States in connection with the further development of the information society in these countries.

Keywords: *information society, polystate.*

Формулювання проблеми. У другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. відбулися помітні зміни в житті людей, пов'язані зі збільшенням ролі знання й інформації в людській діяльності. У багатьох країнах світу, зокрема й в Україні, знання й інформація почали відокремлюватися від «звичайної» промислової, сільськогосподарської, освітньої, соціальної та інших сфер діяльності. До кінця ХХ ст. інформаційно-комп'ютерні технології стали широко застосовуватися в різних сферах людської діяльності. Наприклад, у галузі освіти стало розповсюджуватися «електронне навчання», тобто навчання переважно дистанційне. Воно здійснюється за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій для втілення в життя принципу «навчатися протягом усього життя». Наприклад, у країнах Європейського Союзу створено десятки потужних програм, завдяки яким здобувають освіту дистанційними методами й отримують дипломи.

У сфері охорони здоров'я з'явився термін «електронне здоров'я». Він позначає кількість комп'ютерів, що встановлені в реєстратурах і під'єднані до мережі Інтернет, ведення особистих карток пацієнтів (історій хвороб) в електронному вигляді, можливість обміну цими картками з іншими клініками, наявність комп'ютерів у кабінетах лікарів.

Швидкого розвитку набуває так званий «електронний бізнес». Це можливість проведення електронних тендерів, збільшення кількості покупок або продаж онлайн, поява електронних ринків. У Євросоюзі провідне місце в цій галузі належить таким країнам, як Велика Британія, Данія, Швеція.

У зв'язку з цим можна сказати, що магістральним напрямком сучасного розвитку людства є формування інформаційного (постіндустріального) суспільства, тобто суспільства знань, де провідну роль відіграватиме інформаційна діяльність (збирання, оброблення, розповсюдження, а головне, вироблення інформації).

Формування суспільства знань поставило питання про його політичну надбудову

й у першу чергу її найважливіший елемент – державу. Так, з'явилися й згодом стали набувати великої популярності твердження, що в суспільстві майбутнього держава як політичний інститут поступово відмиратиме. Приводом для таких тверджень стали наступні фактори. Розповсюдження інформаційно-комп'ютерних технологій та Інтернету призвело до виникнення нового розуміння поняття «простір». Крім звичайного, традиційного простору в його географічному, територіальному вимірі, який контролюється урядами національних держав і поділений за допомогою державних кордонів, виник новий простір – «кіберпростір». Це простір комунікаційних комп'ютерних мереж. Він має міжнародний, глобальний характер. У цьому просторі не існує державних кордонів. Інформацію, що існує в ньому, стовідсотково не може поставити під контроль жоден уряд. Відтак деякі західні автори почали писати про «кінець географії», про те, що «ми звільнилися від обмежень географічної близькості як основи дружніх відносин, співробітництва і просто людських відносин». Перебуваючи в такому просторі, спілкуючись через Інтернет, люди перестають почувати себе громадянами якоїсь конкретної країни. У них починає з'являтися відчуття, що вони є «громадянами світу».

Таким чином, географічний простір держави втрачає чіткість, стає немовби розмитим. Цей негативний для існування національної держави фактор тягне за собою цілу низку інших. Не маючи змоги контролювати інформаційні потоки в глобальній інформаційній мережі, уряди національних держав часто стають беззахисними перед альтернативною й часто ворожою щодо них інформацією. Вона вільно розповсюджується серед громадян відповідної країни й здатна призвести до масових заворушень аж до повалення існуючого уряду.

Інформаційно-комп'ютерні технології сприяють появі й успішному функціонуванню соціальних структур, альтернативних державі та її бюрократичному апарату. По-перше, це так звані «віртуальні спільноти», що об'єднують різні категорії населення в різних країнах за принципом спільних інтересів. Віртуальними вони є насамперед через використання у своїй діяльності інформаційно-комп'ютерних технологій, насамперед Інтернету. Найбільш небезпечними для сучасної національної держави є віртуальні спільноти, що об'єднують людей, які мають вплив на суспільство, – великих бізнесменів, профспілкових керівників, експертів з конкретних питань, учених. Рішення, що ухвалюються всередині таких віртуальних спільнот, впливають на ситуацію в багатьох країнах. У той же час процес ухвалення цих рішень позбавлений прозорості й перебуває поза контролем суспільства й держави.

Іншими могутніми конкурентами державної організації суспільства є транснаціональні корпорації (ТНК). Ці структури об'єднують у світовому масштабі різні галузі економіки. Їхній бюджет часто перевищує розміри бюджетів національних держав. Останні стають усе більш залежними від інвестицій ТНК.

Усі ці процеси супроводжується великими змінами у внутрішній і зовнішній політиці держав. Так, справжньою «хворобою» всіх сучасних держав, крім найменших, став сепаратизм. Причому, крім своїх «класичних» форм – прагнення до відокремлення від однієї держави з метою приєднатися до іншої держави або утворити власну державу, – він має ще одну перспективу розвитку: утворення

всередині держави регіональних автономій, які фактично є «державами в державі» й до складу держави входять лише формально [5, с. 4]. Прикладами тут можуть служити фламандська автономія в Бельгії, шотландська – у Великобританії або каталонська – в Іспанії. Характерним є й те, що саме в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. сепаратизм отримав свою «універсальну» ідеологію у вигляді праць Л. Кора й інших авторів, які обґрунтували його в масштабі Західного світу [13, с. 78–79].

Пояснюючи зв'язок сепаратизму з інформаційним суспільством, приєднуємося до наступної думки: завдяки розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій (ІТТ) у людей збільшуються можливості, по-перше, доступу до інформації (у тому числі політичної), яку держава просто не контролює; по-друге, вироблення, а не просто споживання інформації (зокрема сепаратистського характеру); по-третє, активної участі в політиці через так звану «референдну демократію» (вирішення найважливіших питань державного життя, зокрема, питання про державну приналежність тієї чи іншої території, шляхом референдуму її населення) [8]. Класичним прикладом тут став шотландський референдум 18 вересня 2014 р. Усе це підриває засади державної монополії на інформацію й контроль політичного життя з боку держави.

До вищезгаданого слід додати, що суверенітет національних держав, які склалися переважно в індустріальну епоху ХІХ–ХХ ст., був в останні десятиліття суттєво підірваний глобалізацією, із якою інформаційне суспільство органічно пов'язане. А глобалізація, своєю чергою, «мультиплікує процеси державотворення, інтенсифікує збільшення кількості держав» [6].

Отже, держава як політичний інститут суспільства в останні десятиліття переживає кризу й перебуває перед необхідністю відповідати на виклики інформаційного суспільства й глобалізації. Ми впевнені, що вона гідно відповість на них, адже, як свідчить історія людства, саме держава є основним елементом політичної організації суспільства (поруч із громадянським суспільством і місцевим самоврядуванням). Однак, на відміну від двох інших елементів цієї організації, саме державі належить публічна влада, обов'язкова для всіх мешканців певної території. І саме держава може й повинна взяти на себе обов'язки підвищення рівня життя населення, урегулювання конфліктів у суспільстві та його зовнішнього захисту, тобто виконувати завдання, задля яких вона, власне, й існує.

Утім, для цього сама держава мусить бути докорінно перебудована. Приєднуємося до думки щодо доповнення в майбутньому (залежно від конкретної політичної ситуації в суспільстві) «жорсткого» адміністративного мислення, тобто жорстких адміністративних інструкцій, реформ у стилі шокової терапії в умовах стабільного соціального середовища й однотипних управлінських рішень «м'яким» мисленням. Останнє передбачає розгляд альтернативних шляхів розвитку, безперервне корегування й уточнення управлінських завдань у процесі державного управління [7].

«М'яке» адміністративне мислення тягне за собою доповнення традиційних ієрархічних управлінських структур і відносин мережевими структурами й

відносинами. Мережа тут означає **децентралізований** комплекс взаємопов'язаних елементів управління **відкритого** типу, здатний необмежено збільшуватися за рахунок приєднання все нових і нових ланок [7].

Така радикальна перебудова інституцій і методів управління означає вихід на перший план державної інформаційної політики. Під нею прийнято традиційно розуміти лише регулювальну діяльність держави, спрямовану на розвиток інформаційного простору суспільства [8]. Ми вважаємо, що державна інформаційна політика – це набагато більше. **Це цілеспрямований вплив держави на суспільство за допомогою інформаційних технологій з метою набутти та утримати своє панування над людьми** [7]. А це, знову підкреслимо, завжди було в інтересах не тільки держави, а й самих громадян для підвищення їхнього рівня життя, миру та стабільності в суспільстві.

Такий тип управління вже існує в так званих постсучасних державах – країнах Західної Європи, США, Канаді, Японії, Південній Кореї, на Тайвані, у Сингапурі, Австралії та ін. [14].

Мета статті – проаналізувати перспективи збереження й подальшого зміцнення територіальної цілісності сучасних держав з урахуванням вищезгаданих тенденцій розвитку інформаційного суспільства та його впливу на державу. **Завдання** статті – аналіз майбутніх змін основних принципів територіального устрою сучасних держав і відображення цих змін у політології й конституційному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою. Вихідною точкою для наших міркувань буде служити термін «полідержава», уведений в обіг американцем Заком Уїнтерсмітом. Він позначає державу, на території якої існує одночасно кілька державних устроїв залежно від смаків громадян. Останні, за З. Уїнтерсмітом, можуть (і повинні) мати право обирати один із них у процесі звичайних партійних виборів, час від часу змінюючи його, аналогічно до виборів мобільного оператора. При цьому громадяни, що обрали той чи інший політичний устрій, можуть і не мешкати на одній території. Таким чином фактично утворюються екстериторіальні мережеві політичні спільноти громадян, які й виконують для них роль держави [3].

Ідея полідержави перегукується з ідеями Р. Даля про поліархію, А. Лейпхарта – про багатоскладове суспільство, а також Дж. Сарторі – про «плавку» зміну політичної системи держави залежно від політичної ситуації в суспільстві [4; 15; 18].

Аналізуючи твердження З. Уїнтерсміта та його прихильників, зауважимо, що тут знайшла своє відображення популярна в часи зародження інформаційного суспільства думка, що останнє спричинить «кінець географії» з повною втратою значення державних кордонів [16, с. 156]. Зараз є очевидною хибність такої думки. У зв'язку з цим невирішеною залишається наступна проблема: як будуть співіснувати дійсно велика свобода й можливості, що їх дає інформаційне суспільство, із державним порядком, про необхідність якого йшлося вище?

Певною мірою відповідь на це питання надає сучасне конституційне право. Ось чому важливе місце в нашому дослідженні має аналіз конституцій сучасних держав. Звичайно, що для громадян України особливе місце тут посідає Конституція України [1], а саме ті її статті, що стосуються територіальної цілісності держави. Уважаємо за

потрібне звернути увагу на наступні моменти, пов'язані з Конституцією України. По-перше, її норми мають найвищу юридичну силу. Відповідно до статті 8 Конституції «закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [1]. По-друге, конституційні норми є нормами прямої дії. Це також відображено в ч. 3 ст. 8 Основного Закону [1]. Правовий статус конституційних норм як норм прямої дії означає, що вони застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти [1].

Для процесів інформатизації й віртуалізації суспільства ця особливість Конституції України має таке значення. Саме завдяки найвищій юридичній силі та прямій дії конституційних норм громадяни України можуть відстоювати свої права, не відволікаючись на клопітке вивчення будь-якого іншого законодавства, тобто мають перед собою зручне, «компактне» джерело необхідної для них правової й політичної інформації. В епоху, перенасичену інформацією, у тому числі відвертим «інформаційним сміттям», це багато значить.

По-третє, найвища юридична сила й пряма дія норм Конституції України відкриває можливість (і необхідність) для громадян вивчати й самостійно тлумачити ці норми. Позначимо це явище як «живу конституцію». Для процесів інформатизації й віртуалізації суспільства ця особливість Конституції України має наступне значення. Людина й громадянин стає не просто споживачем правової й політичної інформації, пов'язаної в цьому випадку з основним законом держави, а й виробником такої інформації. І інформація ця в ідеалі повинна служити орієнтиром для службовців публічної влади всіх рівнів стосовно народних настроїв й відповідного корегування державної політики. Отже, Конституція України подає наступну відповідь на запитання щодо сполучення свободи, зокрема інформаційної, із публічно-владним порядком: з одного боку, суспільство повинно перебувати в межах закону, а з другого – мати можливість за допомогою того ж таки закону відстоювати свої права й свободи, зокрема й перед державою.

Важливе значення для нашого дослідження має праця А.В. Надутого «Територіальна єдність, цілісність і недоторканність: до питання про співвідношення понять» [6]. Проаналізовані тут аспекти пов'язані з територіальною цілісністю держави, а саме визначенням територіальної цілісності, тому вважаємо, що вони мають велике значення для подальшого вивчення цієї проблеми.

Питання зміни меж території України у взаємозв'язку кримінально-правових і конституційних норм дослідив М.А. Рубашенко [18]. Значення його праці, на нашу думку, полягає в окресленні правових меж дії громадян щодо питань територіальної цілісності держави.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, зупинимося на визначенні самого поняття «територіальна цілісність держави». Приєднуємося до думки А.В. Надутого, який зазначає, що територіальна цілісність держави складається з двох елементів: а) власне територіальної або просторової цілісності; б) політичної цілісності [6]. Перша з них, на нашу думку, – це розповсюдження суверенітету держави, і відповідно державної влади, на всю територію держави. Друга – це об'єднання

громадян держави всіх національностей у єдину політичну націю.

Якого вигляду може набути територіальна цілісність держави в умовах процесів інформатизації й віртуалізації суспільства? Відповідаючи на це запитання, повертаємося до поняття «полідержава» й подаємо тут своє визначення. **Полідержава – це співіснування в межах єдиної держави (і зміна залежно від політичної ситуації) унітарного, федеративного й конфедеративного устрою в межах окремих регіонів відповідно до вибору населення шляхом референдуму.** Тут ураховано як можливість вибору людини (за З. Уїнтерсмітом), так і те, що люди – прихильники тієї чи іншої моделі політичного устрою – як правило, мешкають на відповідній території. Отже, ураховано й територіальний фактор, який ігнорують З. Уїнтерсміт і його прихильники.

Елементи співіснування унітарного й федеративного устрою вже реально існують в Італії, Іспанії, Португалії, Фінляндії, Франції, Великобританії та Данії. Для цих країн є властивою асиметрія у відносинах «центр – регіони», тобто одні регіони тут мають вищий політико-правовий статус і повноваження, ніж інші [1]. Питання про перетворення окремих країн Західного світу – Бельгії, Канади – на конфедерації також уже поставлене [5, с. 4, 22, 188; 17].

Отже, ці найважливіші елементи полідержави вже присутні в сучасних державах, і в майбутньому, на нашу думку, вони стануть ще більш розповсюдженими. Так, Конституція України в ст. 5 визначає виключне право українського народу (громадян України усіх національностей) визначати й змінювати конституційний лад в Україні [1]. А ст. 156 передбачає механізм такого визначення й подальших змін шляхом проведення всеукраїнського референдуму [1]. Оскільки наступна, 157 стаття Основного Закону України накладає обмеження на зміни Конституції, забороняючи їх стосовно питань ліквідації незалежності й порушення територіальної цілісності держави, то зазначимо наступне. Згадані вище зміни не можуть вважатися такими, що спрямовані проти незалежності й територіальної цілісності України, адже вони будуть внесені до Конституції з урахуванням наслідків всеукраїнського референдуму [18].

Оскільки унітарна й федеративна держави, а також конфедерація вважаються антиподами щодо взаємин регіону з державою, побудови інститутів публічної влади, регіональної ідентичності тощо, то головне завдання полідержави як держави майбутнього буде полягати в тому, щоб максимально зблизити ці типи територіального устрою, подавши нове їх трактування, яке дозволить сполучити їх у межах єдиної держави.

Основами зближення та співіснування вищезгаданих форм територіального устрою в межах єдиної держави слугують на наш погляд, наступні фактори. По-перше, федеративна держава, так само як і унітарна, не може обійтися без єдності в питаннях державної території, громадянства, системи законодавства й судівництва, представництва в міжнародних відносинах [9, с. 20], адже без цих елементів держава перетворюється на конфедерацію – союз окремих держав. По-друге, регіони сучасних унітарних децентралізованих держав мають у своїй побудові елементи федералізму: конституції (варіанти назви – «статут», «основний закон», «хартія» тощо), виборну

регіональну владу, представництво у верхній палаті парламенту [10; 11; 12]. Отже, між унітарністю й федералізмом немає «нездоланного бар'єру». Так само немає цього бар'єру між власне державою й конфедерацією, особливо такими різновидами конфедерації, як реальна унія або асоційована держава [9, с. 23].

Зближення та сполучення унітарності, федералізму й конфедерації в територіальному устрої полідержави повинно, уважаємо, здійснюватися в двох вимірах – просторі й часі. Сполучення в просторі означає, що всі регіони держави поділяються на дві групи: унітарні й федеративні регіони, – а також окремі держави, які утворили з цією країною конфедеративний союз (наприклад, персональну унію зі спільним головою держави). Сполучення в часі означає, що територіальний устрій держави в конкретному регіоні може час від часу змінюватися. Тобто регіон, що в певний момент керується унітарно, може з часом змінити свій державний устрій на федеративний і навпаки. Крім того, регіон або група регіонів можуть відокремитися від держави й утворити нову державу. Тоді їхні відносини з країною-метрополією можуть змінитися на конфедеративні. І навпаки, окрема держава, наприклад, асоційована з іншою державою, у подальшому може змінити свій статус, увійшовши до складу іншої держави на федеративних або унітарних засадах.

Звичайно, що таке сполучення, та ще й у динамічному розвитку, потребує від держави великої гнучкості в здійсненні поточної управлінської діяльності. А тут не обійтися без мережевих структур влади й застосування інформаційних технологій. Їхня кінцева мета – узгодження різноманітних і мінливих місцевих прагнень в інтересах держави, пропаганда її образу й ролі «верховного арбітра» в стосунках між регіонами тощо, тобто йдеться про інформаційну політику (ідеологію, пропаганду). І все це мусить дістати своє гідне відображення в конституційному праві держави.

Зрозуміти такі кардинальні зміни в практиці й теорії державного управління можна, на нашу думку, лише з урахуванням фактору права регіонів на самовизначення, яке наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. почало практикуватися в Західних країнах. Маємо на увазі утворення регіонів («автономних спільнот») Іспанії за ініціативи «знизу», від громадськості й місцевої влади відповідно до конституції 1978 р. [10]. Або референдуми в Квебеку (1980 і 1995 рр.), на о. Пуерто-Рико (2012 р.), на Фолклендських (Мальвінських) островах (2013 р.) та в Шотландії (2014 р.) стосовно державної належності цих територій [2; 17 та ін.]. І ці явища мають виразну тенденцію до продовження в інших державах. Тому й подаємо визначення цього явища так: **право регіонів на самовизначення – це визначення політичного статусу регіону й пов'язаних із ним питань державою за обов'язкової участі населення регіону у формі регіонального та/або загальнодержавного референдуму.**

Стосовно України обґрунтуємо це право наступними нормами її Конституції: а) визначенням українського народу як громадян України всіх національностей (а не тільки етнічних українців) й обов'язком держави сприяти консолідації й розвитку самобутності громадян України, що належать як до титульної (української) нації, так і до корінних народів і національних меншин (преамбула Конституції, ст. 10, 11); б) правом українського народу безпосередньо здійснювати владу (ст. 5, 69, 73, 143);

в) децентралізацією державної влади (ст. 132); г) наявністю місцевого самоврядування, організаційно відокремленого від державної влади (ст. 5, 7, 140); д) можливістю надання органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів державної виконавчої влади з відповідним фінансовим та матеріальним забезпеченням з боку держави (ст. 143) [1].

За змістом право регіонів на самовизначення можна поділити на внутрішнє й зовнішнє. Внутрішнє право на самовизначення – це питання організації регіонального управління в межах держави. Воно містить наступні аспекти: утворення й ліквідація регіону, визначення його кордонів; визначення політичного устрою регіону (шляхом затвердження регіональної конституції); визначення назви й символіки регіону. Внутрішнє право на самовизначення повинне, на нашу думку, реалізовуватися через місцевий (регіональний) референдум із подальшим внесенням відповідних змін до Конституції парламентом держави.

Зовнішнє право на самовизначення – це питання державної належності регіону, його статусу стосовно держави. Воно містить наступні аспекти: підтвердження належності регіону до цієї держави; перехід регіону до складу іншої держави; утворення нової держави одним або кількома регіонами. Зовнішнє право на самовизначення, уважаємо, має реалізуватися шляхом загальнодержавного референдуму щодо зміни території держави.

Усе це вимагає застосування норм конституційного права. Їх значення тут полягає у вирішенні конфліктних питань, пов'язаних із територіальною цілісністю держав, за можливістю, мирним шляхом. Так, М.А. Рубашенко звертає увагу, що можливість поступки (цесії) території, приєднання й інших змін території держави передбачають конституції багатьох країн [18]. У Конституції України цього питання стосується, як зазначалося вище, ст. 73 [18].

М.А. Рубашенко зазначає, що «...Конституція України таким чином, допускає зміну ... меж території, але передбачає лише один правомірний спосіб такої зміни – шляхом всеукраїнського референдуму» [18]. Відповідно, «...дії, спрямовані на зміну меж території України шляхом виявлення волі українського народу на всеукраїнському референдумі, є цілком правомірними. ...Публічні заклики до таких дій, а так само розповсюдження матеріалів із закликами не є кримінально-караними...» [18].

Які вигоди матимуть сучасні держави у випадку визнання права регіонів на самовизначення? Відповідаємо на це питання таким чином. Держава отримує можливість через активну інформаційну політику пропагувати як усередині, так і на міжнародній арені ідею **добровільного входження й наступного перебування у своєму складі всіх своїх територій**, зміцнюючи таким чином, свою територіальну цілісність. Держава отримує можливість рекламувати себе (знову ж таки, через активну інформаційну політику всередині країни й за кордоном) як «верховного арбітра» у внутрішньорегіональних суперечностях; тим самим держава міцніше прив'язує до себе всі свої регіони й нейтралізує регіональний сепаратизм за допомогою самого населення регіону (точніше, тієї його частини, що виступає на боці цієї держави). Держава отримує можливість об'єднати всіх своїх громадян незалежно

від історичних, мовно-культурних і соціально-економічних чинників, що діють в окремих регіонах, у єдину політичну націю. Держава отримує можливість приєднання нових (або повернення раніше втрачених) територій на федеративних засадах.

Отже, територіальна цілісність й саме існування сучасних держав залежатимуть від вміння державного керівництва за допомогою інформаційної політики обернути фактор регіоналізму як деструктивне, «сепаратистське» явище на явище конструктивне, яке не тільки допоможе зберегти єдність держави у вже існуючих кордонах, а й зміцнить державу й збільшить її територію.

Це наше твердження стосується, зокрема, ролі держави як **ініціатора, а не пасивного спостерігача** загальнодержавного референдуму щодо самовизначення регіону. Так будь-яка держава зможе не тільки вплинути на його результати, змінивши настрої місцевого населення, а й скерувати політичні наслідки референдуму у вигідне для себе русло. І навіть якщо запобігти відокремленню регіону не вдасться, держава й тут зберігає шанс хоча б частково контролювати «сепаратистську» територію. А саме: визнати результати референдуму й укласти з новою державою, яку утворить цей регіон або до якої він увійде, вигідний для себе договір про утворення конфедерації.

У зв'язку із цим приєднуємося до думки М.А. Рубашенка щодо подальшого корегування змісту ст. 73 Конституції України. Крім питань зміни території України, вона, на думку автора, повинна зазначати можливість реалізації українським народом (шляхом всеукраїнського референдуму) права на входження України до федеративних або конфедеративних утворень, яким передається значна частина повноважень української держави, або вихід з них [18].

Політика держав Західного світу, зокрема політика інформаційна, як уже йшлося вище, ураховує значення регіонів як **суб'єктів державного управління в історичному розрізі**. Воно полягає в наступному:

1. Кожна нова держава із самого початку свого існування складається з окремих частин – регіонів, – які до цього були або державами, або частинами інших держав; отже, кожна держава (за винятком «карликових» країн) є багатоскладовою, тобто такою, що складається з різних історичних, мовно-культурних і соціально-економічних сегментів, згрупованих, як правило, на відповідних територіях.

Мало того, керівництво новоствореної держави ще й підсилює регіоналізм, утворюючи державу саме на основі одного або кількох регіонів, а це означає, що в підґрунтя ідеології відповідної держави покладено ідеологію населення саме відповідного регіону (регіонів), яка стає «еталоном» і «зразком» для всіх громадян держави.

2. При формуванні (і наступних змінах) міждержавних кордонів перед регіонами постає так звана «територіально-державна альтернатива»; її сутність полягає в такому: регіони, що увійшли до складу відповідної держави, могли б і не увійти до неї за інших політичних обставин, і навпаки, регіони, що увійшли до інших держав, могли б стати частиною цієї держави; а до якої саме держави увійде той чи інший регіон, великою мірою залежало від місцевих політичних настроїв та активності регіональної влади й населення.

3. Незважаючи на зовнішню єдність, усередині держави продовжують зберігатися міжрегіональні відмінності й суперечності; і все населення держави можна умовно поділити на дві групи – населення одних регіонів усвідомлює себе в першу чергу громадянами держави, а вже потім – громадянами свого регіону, а населення інших регіонів, навпаки, усвідомлює себе в першу чергу громадянами свого регіону, а вже потім – держави.

Усе це, вважаємо, вимагатиме від «архітекторів» і «виконавців» державної інформаційної політики в Західних країнах не тікати від історичних реалій, а знову ж таки, використовувати їх на користь держави. Зокрема підкреслювати історичні зв'язки між регіонами, що входять до складу держави, а також зв'язки держави з регіонами, що колись входили до її складу й пов'язані з нею історично. Це і є використанням державою віртуального інформаційного простору «без кордонів» на свою користь, тобто для зміцнення своєї територіальної цілісності й навіть для можливого збільшення своєї території.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

1. Хоча твердження про другорядну роль держави і, тим більше, про її повне зникнення у зв'язку з формуванням постіндустріального (інформаційного) суспільства не виправдалися, держави Західного світу, тим не менш, опинилися перед багатьма викликами. Один із них – сепаратизм. Причому в умовах «роздержавлення» всіх сфер життя суспільства останній чим далі, тим більше набуває форми «квазідержави» (держави в державі) за формального збереження державної єдності. Це явище вже реально існує у формі різних автономних утворень усередині сучасних Західних країн.

2. Завданням останніх буде, вважаємо, питання того, як адаптувати цей руйнівний для держави фактор: завдання-мінімум – спрямувати його на збереження державної територіальної цілісності; завдання-максимум – спрямувати його на пряме збільшення території держави через приєднання до неї нових територій або опосередковане збільшення через заснування нових федеративних держав або конфедеративних союзів.

3. Засобом пристосування сучасних держав до нових умов будуть, на нашу думку, зміни в конституційному праві держав, а саме: офіційне визнання у їхніх конституціях і законодавстві права регіонів на самовизначення через місцевий (стосовно питань внутрішнього самовизначення) і загальнодержавний (стосовно питань зовнішнього самовизначення) референдум.

Найбільша перевага держави тут полягатиме, вважаємо, у легітимізації її кордонів і територіального устрою за допомогою прямої демократії, а не тільки міждержавних угод і вказівок державної влади.

4. Це дає шанс зберегти минулий державний устрій багатьох західних країн – унітарну демократичну республіку (національну державу) XIX–XX ст. як частину нового державного устрою – полідержави.

5. Формування й подальший розвиток полідержави вимагатиме від керівництва сучасних держав найактивнішого застосування інформаційних технологій, заснування

й подальшого вдосконалення мережевих публічних служб, а головне, проведення активної інформаційної політики з метою контролю над громадською думкою та її спрямування у вигідне для держави русло.

Напрямом подальшого дослідження запропонованої тематики є розвиток конституційного права держав у зв'язку з вищезгаданими змінами, зокрема питання про організацію державного управління в умовах персональної унії, коли один голова держави (президент) буде обиратися на дві-три держави одночасно. Або реальної унії, коли для населення, припустімо, двох держав буде єдиним не тільки голова держави, а й окремі державні публічні служби. Сюди ж можна зарахувати й питання щодо співіснування в межах єдиної країни різних систем законодавства. Ця проблема буде актуальною, зокрема, через зміну складу населення держави шляхом приєднання до неї нових територій.

Подальших досліджень буде потребувати й політологія. Зокрема питання про роль засобів масової інформації в політичному житті, а також, наприклад, формування громадсько-політичної думки через систему освіти, зокрема вищої, в інтересах держави.

Література:

1. Баранов Н. Административно-территориальное деление государства [Електронний ресурс]. URL : nicbar.ru (заголовок з екрану).
2. Горбач В. Референдум у Шотландії відтермінував проблему сепаратизму [Електронний ресурс]. URL : tyzhden.ua (заголовок з екрану).
3. Государство на выбор [Електронний ресурс]. URL : www.pressreader.com (заголовок з екрану).
4. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство [Електронний ресурс]. URL : polityslovo.wordpress.com (заголовок з екрану).
5. Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р. Етнополітична карта світу XXI століття : методичний і предметний коментарі. Тернопіль : Мандрівець, 2000. 240 с.
6. Зварич Р. Національна держава в контексті глобалізації [Електронний ресурс]. URL : www.pravnuk.info (заголовок з екрану).
7. Информационное государство: проблемы становления [Електронний ресурс]. URL : studme.org (заголовок з екрану).
8. Информационное общество и государство – современная Россия [Електронний ресурс]. URL : [wordconstitutions.ru](http://old.nasledie.ru>polityvne/18_10/article.php_(заголовок з екрану).9. Каткова Т. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. у визначеннях і таблицях. Харків : Право, 2014. 96 с.10. Конституция Испании / Конституции государств (стран) мира [Електронний ресурс]. URL : <a href=). – Заголовок з екрану.
11. Конституция Италии / Конституции государств (стран) мира [Електронний ресурс]. URL : wordconstitutions.ru. (заголовок з екрану).
12. Конституция Нидерландов / Конституции государств (стран) мира [Електронний ресурс]. URL : wordconstitutions.ru. (заголовок з екрану).
13. Кор Л. Распад государств. М. : Тов-во науч. знаний КМК, 2007. 262 с.
14. Купер Р. Постсовременное государство и мировой порядок [Електронний ресурс]. URL : [http://www.civisbook.ru/files/file/Leiphart_1992-_1.pdf](http://journal.prognosis.ru/a/2006/05/10/74.html_(заголовок з екрану).15. Лейнхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы [Електронний ресурс]. URL : <a href=).
16. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / пер. з англ. М. Войцицької. Київ : К.І.С., 2004. 220 с.

17. *Новоселова О. В.* Референдумы по отделению провинции Квебек 1980 и 1995 гг. [Электронный ресурс]. URL : fismo.kubsu.ru > 2013/06/10/1.html._ (заголовок з екрану).

18. *Сартори Дж.* Сравнительная конституционная инженерия. Исследование структур, мотивов и результатов. М. : АРТЕК, 2001. 212 с.

Надійшла до редакції 28.03.2018. Розглянута на редколегії 28.05.2018.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, завідувач кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» Чернієнко В.О.

Кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» Ковальова І.І.